

Karelsk vallfart

Av GUNNAR EKELÖF

På den resande svensken gör Finland i början ett dystert intryck. Landskapet saknar i många trakter den omväxling av skog, sjö och berg, vid vilken vi äro vana. Allvaret möter en redan i Abo, personifierat i slottet, som i motsats till många av våra Vasaborgar behållit hela sin karga karaktär av fästning. Det följer en ända bort till Viborg, även där personifierat i den dystra, högresta gamla gränsvakten, vars tornkåpa dock redan har ett tycke av östern.

Det ännu östligare karelska näset utgör med sina ändlösa sandstränder och ändlösa, på sandbotten stående skogar intet undantag från regeln. Här och där öppnar sig en vid pinnmo — om det nu är resultatet av en skogsbrand eller forna odlingar som övergivits. Odsligheten växer ju mer man närmar sig ryska gränsen. När man ser dessa inbjudande, buktande sandstränder så gott som folktomma är det egendomligt att tänka sig att man har en miljonstad på mindre än fem mils avstånd från gränsen. Gränslandet är avfolkat. Dystra minnen och förningar göra att ingen vill bo där.

I forstadssamhälle till varje större stad brukar det ju finnas ett eller annat hemlighetsfullt, obebott hus av den typ som kriminalförfattare gärna göra till skådeplats för en nyckelhandling. Här, längs stränderna, stå tusentals sådana. Karelska näset var tsartidens ryska riviera. De oproportionerligt jättelika och odsliga centralstationer, som ibland kanta banar, vittna ännu om den livliga trafiken. I det fridfulla Kuokkala, som aldrig hörde till de större eller finare orterna och där jag nu under några veckor gästar Elmer Diktonius, den finländske skalden, fanns på sin tid tre hundra izvosjtjickar vid stationen. Nu regerar chaufför Pekkanen oinskränkt i sin föga majestätiska lilla ford.

Och i skogarna ligga de gamla villorna kringströdda. Ibland se de ännu mänskliga ut fast timret har grånat och fönsterrutorna gått all världens väg, ibland ha taken störtat in och rönttelningar redan fattat posto i de nedmurkade fönsteröppningarna, ibland återstår slutligen ingenting annat än den höga, spinkiga pannmuren, eller, i de fall där husen rivits och virket försålts, grundstenarna. I närheten av Rajajoki, själva gränstation, lär det sålunda finnas ett villasamhälle mitt i den uppväxande tungskogen, som ger en fullkomlig illusion av hundraårig törnrossömm.

Utefter stranden, på de naturskönaste tomtorna och i de en gång begärligaste villorna, bör folk ännu kvar

— dels en tynande, med ryssar blandad ortsbefolkning, dels strödda somrargäster. Det enda sätt på vilket Ryssland gör sig påmint — utom i minnet — är genom de ivrigt sökande strålkastarknippena och genom Kronstadts grova artilleri som väcker en på nätterna med jordbävningliknande övningar.

Det är i denna miljö som Edith Södergrans diktning slagit ut i blom — eller rättare sagt icke i denna miljö utan i en oas i öknen, Raivola. För den som älskar hennes diktning måste ett besök i den omgivning där hon, levat och dött bli ett bestående minne. Det är en mycket trång krets, en liten, fattig plätt av jorden, men hon förstod att vidga den för sig så att den blev en värld. Den består av kyrkan, kyrkogården, trädgården med de stora träden och till sist sjön därnedanför — det är så att säga fyra makter, som dela de få tunnlanden mellan sig, fyra regioner, fyra kardinalpunkter. Men de stämma underbart väl överens, dessa makter — det finns ingen osamja dem emellan. Det gör att stället får en karaktär av centrum. Det finns många kulturella medelpunkter på jorden, ställen dit en intensiv förtärd stämning koncentrerats. Sällan har jag mött någon så intensiv som denna.

Det är i själva verket egendomligt, Kyrkan är en gammal murken träkyrka, visserligen rysk och pittoresk, och översållad med lovsågsarbeten, men föga lysande. Kyrkogården med sina andreas kors — sina konstgjorda blommor — som tiden ändå tvingat att förvisna — sitt religiösa bric-à-brac, sina bleknade fotografier under små glasramar, denna kyrkogård ger mer än andra ett intryck av alltings förgänglighet. Trädgården är på det hela taget en vanlig, igenvuxen sådan och sjön en vanlig sjö som en flod flyter genom. Men ändå är allting så vackert, trots sitt skräpiga förfall, och ändå tycks allting leva. Det är som om någon vore närvarande, någon som uppstått ur askan.

Edith Södergrans gamla mor tar emot oss. Hon är numera nästan blind och golvet är överströvt av fjädrar efter fåglar som de båda kattorna Kolk och Silverfota dragit in i rummen. Hon visar oss det stora, kalla, kala rummet där dottern dog, föga lämpligt som härbärge åt en lungsjuk. Tapeterna hänga i våder, konstproduktioner ur tidskrifter äro klistrade direkt på dem. Huset är grått och förfallet. Fru Södergran visar oss famlande ut i trädgården. Hon säger:

— Här måste det stå ett par björkar, här till vänster, och där framme

en syren... är det inte en syren där?... och därborta äro de stora träden som Edith tyckte om — en lönn måste där finnas, ja, en lönn... och så lärträden där, de stora lärträden. Och någonstans här måste det finnas en sibirisk gran, den har alldeles mjuka barr, man kan känna igen den på barren... Och Edith sade ofta: Nu skola vi gå ut och befria — då menade hon att vi skulle gå ut och säga av torra grenar på träden och buskarna så att de inte kände sig hindrade av dem...

Och hon fortsätter sin monolog och pekar omkring sig utan att se, men hon kan sin trädgård ur minnet. När man hör henne tala känner man igen den ofta kantiga och oviga svenskan i dotterns dikter. Det är en svenska i forskningsringen — Södergran föddes ju i Petersburg — en svenska som endast haft boklig kontakt med urhemmet. Fru Södergran talar också som en bok, uttalar alla pluralformer.

I ett hörn av kyrkogården med utsikt över sjön ligger graven, med en enkel vård av Aaltonen. Man måste ha sett dessa träd och buskar i vilka vinden susar ödsligt och känt det magnetiska i själva omgivningen för att rätt förstå de rader som finnas inhuggna på stenen:

Se här är evighetens strand,
här brusar strömmen förbi,
och döden spelar i buskarna
sin samma entoniga melodi....

Ty liksom själva denna lokalitet spelat en stor roll för Södergran själv måste den spela en roll för hennes läsare. I själva verket finns det flera av hennes dikter som man inte helt och fullt kan tillägna sig utan att ha varit på stället. Alldeles intill graven ligger t. ex. hallonbacken om vilken det är fråga i dikten »Min barndoms träd»:

Min barndoms träd stå höga i gräset
och skaka sina huvuden: vad har det
blivit av dig?

Da du var barn förde du långa samtal
med oss,
din blick var vis.
Nu ville vi säga dig ditt livs hem-
lighet:
nyckeln till alla hemligheter ligger i
gräset i hallonbacken.
Vi ville stöta dig för pannan, du so-
vande,
vi ville väcka dig döda, ur din sömn.

Det finns på en gång ett djup och en glädje i denna naturupplevelse som varit få diktare förunnad, den kämpande och bildstormande andens återvändande till det enkla och första — att allt är lika besjälade och att alla

gåtors nyckel kan finnas på det närmast till hands liggande stället, där man minst tänker på att söka, lika väl som på någon fjärran stjärna.

att allt är lika besjälade och att alla gåtors nyckel kan finnas på det närmast till hands liggande stället, där man minst tänker på att söka, lika väl som på någon fjärran stjärna.

En annan dikt vars stämning blir förstärkt är »Zigenerskan»:

Jag är en zigenerska ur främmande
land,
i bruna hemlighetsfulla händer håller
jag korten.
Dagar gå efter dagar, enformiga och
brokiga.

att allt är lika besjälade och att alla gåtors nyckel kan finnas på det närmast till hands liggande stället, där man minst tänker på att söka, lika väl som på någon fjärran stjärna.

En annan dikt vars stämning blir förstärkt är »Zigenerskan»:

Jag är en zigenerska ur främmande
land,
i bruna hemlighetsfulla händer håller
jag korten.
Dagar gå efter dagar, enformiga och
brokiga.
Trotsigt blickar jag människorna i
ansiktet:

vad veta de att korten bränna?
Vad veta de att bilderna leva?
Vad veta de att varje kort är ett öde?

Denna dikt — om korten, om hennes egna dikter — står inte fullt åskådlig framför en förrän man sett det karelska näsets underbara zigenare, långt mindre blandade till sin ras än våra, med ansikten som föra tanken direkt till urhemmet Indien, verkliga främmande fåglar i denna nordiska omgivning. Och även för övrigt finns det många av hennes dikter — ofta sådana som man tidigare tyckt vara av mindre värde — som få sin plötsliga förklaring genom denna kontakt med miljön och sedan, tack vare det intryck man bevarat på sin näthinna, stå för en som kära bokmärken i hennes diktsamlingar.

Att besöka Raivola är att besöka fattigdomen — om man fäster sig vid det yttre. På en samlare av sevärigheter som sett Goethes — likväl enkla — Gartenhaus i Weimar och andra liknande ställen där fläkten av en ande dröjer kvar, måste det första intrycket bli av en oerhörd torftighet. Men det är just i denna torftighet som rikedom ligger förborgad. Sjuk, fattig och förhånad har en människa levat här och ändå förmått göra det som finns inom dessa snäva gränser, denna trädgård och denna kyrkogård, till skådeplatsen för ett själsligt äventyr som är av allmänmänskligt, ibland övermänskligt mått. Vilken inre kraft och trosvissnet har inte behövts. I stället för klagovisor har det blivit modiga ord som dessa, skrivna mitt i brinnande krig och molande hungersnöd:

Vi böra älska livets långa timmar av
sjukdom
och tränga år av längtan
såsom de korta ögonblick då öknen
blommar.